

**ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО В УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ**

**(1945-1950)**

Г. Г. Кривчик

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В УССР В ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ**

Г. Г. Кривчик

**STATE CONSTRUCTION IN THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC IN THE POST-WAR YEARS**

G. G. Crivchick

**Аннотация.** Предмет статьи - проблемы государственного строительства в Украине в послевоенные годы. Среди них - функционирование государственных органов власти, подготовка квалифицированных кадров, законодательное решение многих вопросов с участием Советов. Автор анализирует документы о деятельности центральных и местных органов управления и делает вывод о противоречии между социальными ожиданиями большинства населения и авторитарными методами политической деятельности партийных и советских органов.

**Ключевые слова:** государственное строительство, государственное управление, власть.

**Abstract:** The subject of the article - the problems of state building in Ukraine in the post-war years. Among them - the functioning of the state authorities, the training of qualified personnel, the legislative solution of many issues involving Soviet. The author analyzes the documents about the activity of Central and local authorities, and concludes that the contradiction between social expectations of the majority population and authoritarian methods of political activity of the party and Soviet authorities.

**Keywords:** state building, governance, power.

Перехід країни до мирного життя зумовив відновлення довоєнної системи державної влади й управління. У вересні 1945 р. були ліквідовані Державний Комітет Оборони та його органи на місцях. Навесні наступного року був скасований воєнний стан. Органи військового командування, які в умовах воєнного стану виконували низку функцій державної влади, передали їх місцевим партійним комітетам і місцевим Радам.

Відбудова міст і сіл України, відновлення управління економікою і соціально-культурною сферою населених пунктів відбувалося важко. Доводилося долати чимало труднощів післявоєнного часу. Уособлюючи державну владу в регіонах й населених пунктах, місцеві партійні органи та Ради депутатів трудящих здійснювали культурно- політичне, господарське будівництво на своїй території, встановлювали місцеві бюджети, керували діяльністю підлеглих їм органів управління, забезпечували охорону державного лад, сприяли зміцненню обороноздатності країни, виконання законів та охорону прав громадян тощо. Роботи було через край, коло обов'язків безмежним, а професійних і просто більш-менш освічених і підготовлених кадрів катастрофічно не вистачало. Адже чимало партійних і радянських працівників, депутатів, активістів загинуло на війні. Зокрема, в місцевих радах республіки в 1946 р. залишилося трохи більше третини депутатів, обраних до війни. До органів влади потрапляло чимало випадкових людей, демагогів, кар'єристів, самодурів, яких до речі було в системі радянської влади чимало й у наступні роки. Щодо ділових якостей партійного чи радянського керівника, то в ціні були ті, хто мав сильний волевий характер, величезну працездатність й цілеспрямованість. Нахил до самостійного осмислення реалій суспільного життя й перспектив побудови комуністичного суспільства в одній окремій країні, м'яко кажучи, не привітався. Як жартома говорили тоді в партійних установах, про необхідність думати в

статуті КПРС нічого не написано. Більшість керівників, як і більшість пересічних громадян, не сумнівалися у безмежних можливостях соціалістичного ладу, вірили, що цілі обрані правильно й потрібно йти до них і тільки до них - не хитатися, не відхилятися, не допускати поступок всьому, що не відповідає соціалістичним ідеалам.

У лютому 1946 р. відбулися перші післявоєнні вибори до найвищого згідно з Конституцією України органу державної влади в республіці - Верховної Ради СРСР. яка налічувала 457 депутатів, обраних на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на 4 роки. Як і в довоєнний період, вибори до Верховної Ради УРСР проводилися по виборчих округах за нормою 1 депутат на 100 тис. населення. Активним виборчим правом (обирати) користувалися громадяни від 18 років. Віковий ценз для депутатів Верховної Ради СРСР був збільшений до 23 років. Верховної Ради УРСР - до 21. Як і попередні вибори, вони були виборами лише за назвою, адже депутати «обиралися» на безальтернативній основі. Воші підбиралися партійними й радянськими органами - виборцям залишалося лише кинути в урну бюлетень з указаним одним прізвищем. Участь у виборах фактично була обов'язком. До тих, хто з якихось причин відмовлявся брати участь у виборах, з боку владних структур застосовувалися різні форми впливу - від умовлянь до залякування. Більше того, виборець фактично був позбавлений можливості викреслити єдину кандидатуру, оскільки для цього йому потрібно було зайти в кабінку, що могло бути розцінено як недовіра до влади. Тим не менш переважну більшість депутатського корпусу становили достойні люди. Багато хто з них у роки війни виявив мужність і героїзм на фронті, трудову звитягу в тилу, мав великий життєвий досвід. Серед них - прославлений металург І. Коробов, відомий колгоспний керівник Ф. Дубковецький, академік О. Богомолець, видатний український поет М. Рильський та ін.

Відповідно до Конституції Верховна Рада України обрала Президію Верховної Ради, яка їй була підзвітна, і Верховний Суд УРСР, утворила уряд республіки - Раду Міністрів УРСР, відповідальну перед Верховною Радою УРСР і їй підзвітну. Головою Президії Верховної Ради УРСР було обрано М. Гречуху. Головою Ради Міністрів УРСР наприкінці 1947 р. було призначено Д. Коротченка.

У грудні 1947 р., уперше після тривалої перерви відбулися вибори до місцевих Рад депутатів трудящих, потім вони відбувалися регулярно: у 1950, 1953 рр. і т.д. В УРСР було утворено понад 18 тис. місцевих рад, серед яких 25 обласних, 13 окружних, 750 районних, 258 міських, 86 районних у містах, 1405 сільських і 465 селищних. Було обрано до Рад близько 307,4 тис. депутатів. Серед них - герої війни, передовики і новатори виробництва, «переможці соціалістичного змагання». Ради депутатів трудящих були своєрідною вітриною демократичного ладу і мали складатися з «кращих представників радянського народу», від яких вимагалось лише ухвалити рішення, яке приймали відповідні партійні органи. За традицією партійна бюрократія також штучно забезпечила високу питому вагу у Верховній Раді працівників фізичної праці, що мало служити доказом існування в соціалістичному суспільстві соціалістичного народовладдя й справжньої демократії. Насправді ж зазначений факт свідчить про те, що система Рад значною мірою носила декоративний характер, і здатність депутатів займатися державними справами не мала суттєвого значення.

Тим не менше формально повноваження Рад були досить широкими. Верховна Рада й місцеві Ради УРСР. В українському законодавстві було відведено важливе місце Радам у вирішенні питань раціонального використання державного бюджету> мобілізації коштів на відбудову м.ст і сіл. Обласш, районні, міські, селищні Ради здійснювали заходи по відродженню промислових підприємств, шахт і рудників, транспорту, соціально-культурних, лікувальних і навчальних закладів, житлового фонду, комунального господарства У лютому 1947 р. Верховній Раді СРСР було надано право денонсування міжнародних угод, встановлення дипломатичних рангів

почесних військових та інших спеціальних звань. Місцеві Ради ^лярт проводили стали регулярно проводити сесії) на яких Іфиймалися рішення з актуальних питань соціально-економічного ; ^біурного характеру.

Місцеві Ради (крім сільських і селищних } угворювали відділи> що здійснювали управління за напрямками: освітою) культурою, торгівлею побутовим обслуговуванням населення, фінансовою діяльністю житлово-комунальним господарством тощо. місцеві Ради також обирали постійні комісії, які їм були безпосередньо підпорядковані.

Згідно із радянським законодавством Виконавчими і розпорядчими органами місцевих Рад депутатів трудящих були виконкоми. Вони були обрані на першій сесії Ради в складі ГОЛОВИ; ЙОП) заступників секретаря й членів: до обласних Рад в кількості 5-7 осіб районних \_ 7-11, міських - 7-15, селищних і сільських - 5-7 осіб. Виконкоми скликали сесії ради (в строки, передбачені Конституцією УРСР Зокрема, обласних Рад - не менше 4-х, міських і райоцних - 6-ти раз на рік. На сесіях можна було розглядати буд,,^ ПИТання й приймати будь-які рішення, що стосувалися даної території.

Отже, формально вся повнота влади в урер, як і в СРСР загалом належала Радам. Саме тому й країна іменувалася радянською. Однак основні важелі управління радянською державою були зосереджені в Раді Міністрів СРСР, яка була створена в березні 1946 р. замість Ради Народних Комісарів СРСР. Головою Ради міністрів СРСР став Й. Сталін. Згідно з відповідним законом до повноважень Уряду СРСР належало право визначати і затверджувати структуру центральних міністерств, загальну кількість адміністративно-управлінського персоналу, призупиняти дію постанов республіканських урядів, скасовувати накази та розпорядження міністрів.

Відповідно до нового закону були створені ради міністрів союзних республік, міністерства. До складу Ради міністрів УРСР, яка була призначена указом Президії Верховної Ради урер у березні 1946 р увійшли: голова Ради міністрів, 7 його заступник 26 міністрів, голови Держплану, Комітету в справах мистецтв Комітету в справах культурно-освітніх установ, Управління ВИЦОї школи.

На відміну від центральної влади, де ключовою фігурою в управлінні була людина, що обіймала посаду Голови Ради міністрів СРСР, - Й. Сталін, на республіканському рівні фактично головною посадовою особою - «хазяїном» був Перший секретар ЦК партії. З лютого 1944 р. Перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов одночасно обіймав посаду й голови уряду. У березні 1947 р. Й. Сталін, невдоволений недостатньою, на його думку, твердістю українського керівництва у проведенні хлібоздавань, усунув М. Хрущова з посади Першого секретаря ЦК КП(б)У й залишив за ним лише посаду голови республіканського уряду. Керувати партійною організацією України було довірено Л. Кагановичу, який учинив у республіці справжній розгром кадрів, однак виявив повне невміння вести партійну роботу. В грудні М. Хрущова було повернено на посаду Першого секретаря ЦК КП(б)У, однак головою Ради Міністрів УРСР було призначено Д. Коротченка. У грудні 1949 р., у зв'язку з обранням М. Хрущова секретарем ЦК ВКП(б) і першим секретарем Московського обкому партії, керівником республіканської партійної організації було обрано Л. Мельникова. Зазначені кадрові перестановки черговий раз засвідчили відомий факт, що реальна державна влада зосереджувалася особисто у «вождя» і «батька всіх народів» - Й. Сталіна. Усі інші органи влади мусили виконувати його волю, носили декоративний характер.

Відсутність справжнього народовладдя в країні компенсувалося агресивною й галасливою ідеологічною роботою, яка мала довести повну перевагу соціалізму над капіталізмом, радянської державності над буржуазним. Важливими напрямками пропагандистських кампаній було також формування у радянських людей відданості «справі комуністичної партії, ідеям Леніна-Сталіна», так званим комуністичним ідеалам; виховання у громадян почуття соціалістичному патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму. Великого пропагандистського значення надавалося радянській державній символіці. За рекомендацією ЦК ВКП(б) і Президії Верховної Ради СРСР

наприкінці 1940-х - на початку 1950-х рр. у всіх радянських республіках були впроваджені нові державні символи, як, з одного боку мали привести республіканські державні символи у відповідність з загальносоюзною, а з іншого - відобразити національні особливості республік. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 21 листопада 1949 р. і законом, прийнятим Верховною Радою в липні 1950 р., був затверджений новий прапор УРСР. який являв собою полотнище, що складалося з двох горизонтальних смуг: верхньої червоного кольору, яка становила дві третини ширини прапору, і нижньої лазурного кольору, яка становила одну третину ширини прапору. У верхній частині прапору вміщувалося зображення золотих серпа і молота і над ними п'ятикутної зірки. Червоний символізував революційні традиції радянської держави, серп і молот - союз робітничого класу і колгоспного селянства, зірка - єдність пролетарів п'яти континентів. Лазурний колір, як вважалося, - колір знамен часів Б. Хмельницького, уособлення величі, краси, багатства української землі, особливості держави як морської.

Одночасно були внесені нові зміни до державного гербу УРСР, який був затверджений ще в 1919 р. і являв собою зображення серпа і молота, поміщеного на щиті в променях сонця і в обрамленні колосся. На стрічці внизу щита був зроблений надпис «Українська РСР», на правому вінці - «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!», на лівому - «Пролетарі всіх країн, єднайтеся». Над щитом між колоссями була вміщена п'ятикутна зірка.

Принципове значення було надано гімну Радянської України, адже досі у якості державного гімну й СРСР і республік використовувався гімн -міжнародного пролетаріату «Інтернаціонал». Прийнятий у 1950 р. гімн УРСР був написаний одним з класиків української радянської літератури, поетом П. Тичиною й колективом композиторів під керівництвом А. Лебединця. Гімн мав відобразити щасливу долю українського народу, його комуністичне майбутнє в нерозривному союзі з братським російським народом, іншими народами СРСР:

Живи, Україно, прекрасна і сильна,  
В Радянським Союзі ти щастя знайшла.  
Між рівними рівна, між вільними вільна,  
Під сонцем свободи, як цвіт, розцвіла! ..

На жаль, післявоєнна реальність була зовсім не схожою з тим, що мусили співати радянські люди. Колишні фронтовики трудівники тилу, справжні патріоти своєї країни, що перемогли фашизм і захистили свою Батьківщину, як і раніше віддавали всі сили відбудові своєї країни. Багато хто сподівався на більш гуманне ставлення держави до власного народу. Цього не відбувалося: у повоєнні часи знов проводилися безпідставні арешти, примусові мобілізації робочої сили, масові депортації населення (західні українці, кримські татари). Партиї й радянські органи у своїй політичній діяльності застосовували методи, що ніяк не відповідали принципам демократії й права. Вони продовжували грубо втручатися в діяльність господарських установ. Правоохоронні органи, які були покликані займатися захистом прав і безпеки громадян, продовжували проводити здебільшого репресивну політику, зовсім невиправдану у мирний час.

**Кривчик Геннадий Георгиевич**      Днепропетровский национальный университет  
железнодорожного транспорта им. В Лазаряна, г. Днепропетровск, Украина

E-mail: genn.crivchick@yandex.ua

**Crivchick Gennadi Georgievich**      Dnepropetrovsk National University of railway transport named  
by V. Lazaryan, Dnepropetrovsk, Ukraine